Ю.Бондарь,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СЕМЬЯ КАК ЗЕРКАЛО ОБЩЕСТВЕННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА ТАНИДЗАКИ ДЗЮНЪИТИРО «МЕЛКИЙ СНЕГ»)

Главным заданием статьи является интерпретация образа семьи в качестве средства художественного отображения Танидзаки Дзюнъитиро общественных трансформаций в Японии средины XX века. Особое внимание уделяется проблеме личного выбора, сосуществования прогресса и традиции, а также эволюции образа женщины в обществе.

Ключевые слова: *эмансипация, семья, трансформация, прогресс, традиция.*

Y.Bondar,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FAMILY AS THE MIRROR OF SOCIAL TRANSFORMATIONS (EXEMPLIFIED BY THE NOVEL OF JUN'ICHIRO TANIZAKI "A LIGHT SNOWFALL")

The main task of article is to construe the image of family as the means of artistic reflection of social transformations in Japan of the mid-XX century by Jun'ichiro Tanizaki. The special attention is paid to the problem of personal choice, coexistence of progress and tradition as well as evolution of the image of woman in the society.

Key words: *emancipation, family, transformation, progress and tradition.*

УДК 821.133.1-2/-3.09:821(5-11)

А.Бондарєва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЯПОНСЬКА ТЕМАТИКА В ПРОЗІ ТА ДРАМАТУРГІЇ ЮДІТ-ЛУЇЗИ ҐОТ'Є

В Європі у другій половині XIX ст. виникає значний інтерес до культури і літератури Японії, що найшло відображення у багатьох творах європейських письменників. У даній статті розглядається японська тематика в прозових та драматичних творах відомої французької письменниці-орієнталістки другої половини XIX ст. Юдіт-Луїзи Ґот'є. Аналізується японська художня традиція у контексті західної літератури, а також внесок Юдіт Ґот'є у французьку літературу.

Ключові слова**:** *проза, драма, японська тематика, французька література, Юдіт Ґот'є.*

Спільна зацікавленість у царині франко-японських культурних стосунків сприяла живому й органічному взаємопроникненню ідей та образів однієї культури в іншу на рубежі XIX – XX ст. У контексті західноєвропейської культури японська культура розглядається опосередковано через призму образотворчого мистецтва. В. Маркова зазначає з цього приводу, що «різні види і жанри мистецтва маловідомої країни рідко пізнаються одразу, у всьому їх об'ємі. Зазвичай, швидше знаходить дорогу до розуміння образотворче мистецтво» [Маркова 1968, 268]. Саме через живопис у літературу проникають такі «японські» концепції, як «плоска» манера письма чи невимушена ритмічна гра лінії, особливий орнамент природних мотивів і кольорові характеристики, схоплення миті чи руху в їх безпосередньому життєвому стані. Французький поет Шарль Бодлєр, який стояв у витоках французького «японізму», вважав, що поезія неодмінно зароджується з живопису, музики, філософії і навіть скульптури.

У 1888 році виходить у світ перший літературний журнал «Мистецтво Японії» («Le Japon Artistique») під керівництвом Самюеля Бінга (Samuel Bing), метою якого було «примножити інтерес прихильників японського мистецтва» і «дослідити його вплив на (французьку) культуру, мистецтво, приватні та публічні вистави» [Fiche pédagogique: japonisme & littérature, 3]. У наступному році в журналі з'являються перші переклади Брінкмана (J. Brinckmann) творів класичної японської поезії жанру танка.

Далекосхідна тематика поширюється у французькій літературі впродовж всієї другої половини XIX ст.: брати Ґонкури («Манетт Саломон»), Еміль Золя («Одна сторінка про любов»), Стефан Малларме («Віяла») – ці та інші твори висвітлювали саме східну тематику. Появі перших перекладів художньої японської літератури у Франції сприяли англійські переклади Алджернона Мітфорда (Algernon Mitford) «Оповідання стародавньої Японії» (Tales of Old Japan, 1871), Фредеріка-Віктора Дікінса (Frederick Dickens) «Тчучін-гура, чи японська помста» (Tchou-Chin-Goura, ou vengeance japonaise, 1886), пізніше перекладеної на французьку Альбертом Дуздебе (Albert Dousdebès). Численні праці про японську культуру та звичаї, книги про подорожі до Японії французьких дослідників свідчать про зміни у відношенні до цієї країни: від простої зацікавленості екзотичною країною до появи справжнього науково-пізнавального інтересу. Фахівцем з японської мови вважається відомий французький учений-сходознавець Леон де Росні, автор численних праць про японську мову, літературу, культуру, історію тощо.

Досліджуючи витоки «японізму» у французькій літературі, не тільки як своєрідного феномену копіювання всього японського, але і як спробу усвідомлення духовних цінностей японської культури, неможливо залишити без уваги творчість так званих письменників-орієнталістів. Однією з найяскравіших представниць цього напряму вважається творча діяльність французької письменниці другої половини XIX ст. Юдіт-Луїзи Ґот'є.

У статті ми спробуємо розглянути японську тематику у творах цієї французької письменниці, дослідити її внесок у створенні образу Японії, розкрити своєрідність поетики «японських» романів письменниці. Загальна літературна спадщина Юдіт Ґот'є нараховує понад 50 творів, більша частина з яких присвячена саме східній тематиці. При цьому безпосередньо японські мотиви висвітлені у багатьох творах різних жанрів: романах – «Узурпатор» (1875), «Принцеси кохання» (1900); оповіданнях – «Готель під назвою «Квітучий очерет» (1882), «Комачі» і «Шістнадцятиріччя принцеси» (1893), «Свято у Мікадо», «Чайна церемонія», «Ґейша і кавалер» (1919); у легенді «Ткаля з піднебесся» (1904);

театральних п'єсах – «Торговка сміхом» (1888) і «Принцеси кохання» (1908). Необхідно також віднести до згаданої тематики її етнографічні нариси – «Токіо» (1892), «Японія» (1912); музичну критику – «Дивна музика на виставці 1900 року» (1900). Про переклади японських віршів танка у збірці «Поеми /на крильцях/ бабки» (1885) ми писали у попередніх статтях.

Перед тим як звернутися безпосередньо до японської тематики Юдіт Ґот'є всебічно і детально досліджує китайську культуру, мову, історію, філософію, оскільки вона добре знала, що саме китайська культура та наука стали підґрунтям для японської культури, науки, мистецтва тощо. Перші спроби порівняння різних культур проводилися в Європі на рубежі XIX – XX ст., а тому цілком зрозумілим є звернення письменниці до культурної спадщини цієї далекої і загадкової країни.

Напевно, одним із кращих «японських» романів Юдіт Ґот'є є роман «Узурпатор», який побачив світ у 1875 році і був відзначений премією французької Академії. Згодом він був перевиданий у 1887 р. під назвою «Сестра сонця». Дія роману відбувається у середньовічній Японії, тим самим віддаляючи французького читача не тільки від його звичайної реальності у просторі, але й в часі. Сюжет умовно поділений на дві частини: з одного боку це історико-політичний, з іншого – романтичний твір. Два жанри, доповнюючи один одного, переплітаються між собою, створюючи ілюзію «занурення», участі в дії. Постійне звертання до минулого має зворотній ефект – минулі події начебто відбуваються у теперішньому часі. За основу сюжету письменниця обирає дійсний факт з японської історії (це зазначено на першій сторінці роману), додаючи до нього чимало авантюрних і навіть, фантастичних подробиць.

Роман відсилає читача до феодальної Японії початку XVII ст., до часів прийняття під опіку регентом Іеясу молодого шьогуна (військового правителя Японії) Хідейорі. Але згодом між ними виникає протиборство за владу. Демонструючи чудову ерудицію в політичних інтригах, Юдіт Ґот'є водночас розкриває трагічну історію кохання між принцом Наґато, відданим другом Хідейорі, та імператрицею Кісакі, дружиною японського імператора. Навіть сучасний японський читач без зайвих зусиль розпізнає історичні постаті видатних правителів своєї країни, тоді як романтична частина роману повністю вигадана, чим також не здивує пересічного японця, якщо подивитися на це з точки зору театру Кабукі.

Перед європейським читачем розкривається, підкоряючись задуму роману, дивовижна, незнайома, романтична і містична Японія. Це дозволяє глибше проникнути у зміст твору письменниці, яка демонструє глибоке знання нею японських традицій, втілених в її творчість. Юдіт Ґот'є вдалося створити масштабне історичне полотно, яке відображає також власну творчу еволюцію письменниці.

Дослідниця творчого спадку письменниці Беттіна Кнапп відмічала ерудицію Юдіт Ґот'є в описаних нею воєнних тактик ведення битви між військом Хідейорі та зрадником Іеясу, проводячи аналогію з описанням битви Наполеона при Ватерлоо в романі Стендаля «Пармська обитель», чи навіть у романі Л. Толстого «Війна і мир» [Knapp, 191]. Можливо це певне перебільшення, але захоплені відгуки про роман залишили таки відомі французькі письменники, як Анатоль Франс і Леконт де Ліль.

В японській культурі Юдіт Ґот'є найбільше приваблює ніжна краса, містицизм, гармонійні стосунки японців з навколишнім світом. Таким чином задається сприйняття

Сходу як екзотичної таємниці в традиціях романтизму, чи як певного знання, недосяжного для західного розуміння в його реалістичній традиції.

Окрім романів, японська тематика висвітлюється у низці оповідань Юдіт Ґот'є. Деякі з них нагадують скоріше перекази чи своєрідні переспіви оригінальних японських легенд та новел. Такий висновок можна зробити, аналізуючи її манеру розповіді. Про це свідчать також відповідні цитати з тексту. У східних оповідях письменниці наявні різноманітні відомості про країну, представлені з різних точок зору: історичної, етнографічної, соціальної, які вона пропускає через своє особисте сприйняття. Досліджуючи східну культуру, Юдіт Ґот'є звертається також до відмінностей східного мислення і світогляду, які залишаться ще надовго таємницею для пересічного європейського читача.

Європейські художники, письменники, драматурги поступово успішно освоювали прийоми східного мистецтва, сприяючи тим самим кроскультурному обміну в різних сферах культури. Мабуть, жодне з видів мистецтва не відображає так очевидно чуттєвий настрій публіки як театр, який є художнім дзеркалом історії країни, її філософії, духу. Проте знайомство європейців з класичним японським театром, насамперед театром Но, викликало неочікуване ставлення до цього виду японського мистецтва. Деякі критики знаходили спільні риси з грецьким театром, але Т. Григорьєва відмічає що, «між японським актором і європейським глядачем виникла величезна прірва непорозуміння» [Григорьева 1979, 11], подолати яку не вдасться ще багато років**.** Незважаючи на загальне критичне ставлення до японського театру, ми знаходимо його описання в працях літераторів Еміля Гіме і Фелікса Регамі «Театр Японії» (1886), Андре Леко «Японський театр» (1889). Деякі європейські драматурги навіть створюють п'єси з японською тематикою. Так п'єси «Принцеса» Сан-Саєна, «Красуня Сайнара» Е. Ервілі залишили свого часу в серцях глядачів чудові враження.

Як драматург Юдіт Ґот'є теж напише дві театральні п'єси з японською тематикою – «Торговка сміхом» (1888) і «Принцеси кохання» (1908). Взявши за основу драму китайського класика XIV ст. під назвою «Ро-Лан-Тан» «Куртизанка, що співає на дорозі», вона успішно адаптує її до японських реалій. Чудові декорації в японському стилі, емоційна гра акторів, витончені прийоми виразності, стилізовані рухи та жести гарантували шалений успіх цієї «китайсько-японської» п'єси – понад ста показів. Стриманість, виразність, лаконічність – саме ці якості, яких іноді не вистачало французькому драматичному мистецтву, були знайдені Юдіт Ґот'є у японському. Музику для вистави написав маловідомий композитор Бенедіктус. Сама же п'єса присвячувалась, як зазначено на першій сторінці, маркізу Сайонджі – «уповноваженому міністру Їх Величності Імператора Японії у Франції», якому, до речи, вона вже присвячувала свою збірку перекладів японських танка під назвою «Вірші /на крильцях/ бабки» (1885). Театральні критики відмічали вишуканість драматичних образів п'єси і оригінальність її музичного акомпанементу.

Наскільки легко європейці прийняли й оцінили японське художнє мистецтво, настільки ж важко їм далося сприйняття мистецтва японського театру та музики. Бажання передати свої враження підштовхнуло письменницю до написання коментарів під назвою «Дивна музика на виставці 1900 року». Японська актриса Сада Якко представила дві вистави театру Кабукі разом з п'ятьма танцями на Міжнародній виставці в Парижі. Завдяки їх описанню ми маємо змогу простежити реакцію європейського спостерігача: «Можна було почути тільки слабкий скрегіт, приглушений голос, щось на зразок скор-

ботного нявкання, коли нарешті виникає мелодія, красивіша ніж можна собі уявити» [Judith Gautier 1900, 22]. Описуючи Сада Якко Юдіт Ґот'є пише: «…водночас актриса пантоміми і трагедії, танцівниця нагадує крихку й останню мрію феодальної Японії, яку ми не знаємо і яка більше не існує: тільки там поважно збереглися традиційні образи куртизанок і трагічних акторів, які починають зникати під натиском нової цивілізації» [Judith Gautier 1900, 5].

Початковий природний інтерес до незнайомої культури змінився у Юдіт Ґот'є особливою глибокою увагою до філософської, естетичної, культурної і літературної спадщини країн Далекого Сходу, у тому числі Японії. Окрім романів варто згадати також низку її творів художньо-документального жанру, якими є оригінальні оповідання про культуру, мистецтво, звичаї, історію Японії – «Токіо», глави книги «Столиці світу» (1892) та нарис «Японія» (1912). Той факт, що Юдіт Ґот'є ніколи не була в Японії, жодним чином не відносить її твори до жанру «повної вигадки» чи «власної фантазії», адже підґрунтям, головним чином, слугували мемуари мандрівників та наукові праці дослідників японської культури і художників. Письменниця як літератор лише передала цю інформацію у художній формі. Образ Японії у творах Юдіт Ґот'є складається як мозаїка, збирається з дрібних крупинок вражень від дослідженого матеріалу. Вона зі щирою цікавістю спостерігає за іншим народом, його традиціями, укладом, прагнучи якомога глибше проникнути в таємниці цієї країни. Яскравим прикладом такого підходу може слугувати праця американської дослідниці в галузі антропології Рут Бенедікт «Хризантема і меч».

Отже, проаналізований матеріал дозволяє зробити висновок, що у другій половині XIX ст. орієнтальна тематика поступово проникає в європейську літературу. Дедалі частіше місцем дії французьких романів стає територія далекосхідних країн, у тому числі Японія, яка розглядається як не щось умовно-романтичне «далеке», а в її соціально-історичній обумовленості. Деякі критики вбачали в «японізмі» продовження романтичного стилю як своєрідного екзотизму, але більшість письменників знаходила в ньому нове натхнення, відкриваючи для себе нові творчі шляхи.

Аналіз творчого спадку французької письменниці Юдіт Ґот'є, зокрема її творів різних літературних жанрів: романів, повістей, театральних п'єс, етнографічних нарисів, музичних коментарів тощо, свідчать про різнобічний інтерес письменниці до культури та літератури Японії. У її творах перед європейським читачем постає висококультурна країна, народ якої створив геніальну за своїм змістом і високоякісну за формою художню літературу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бенедикт Р.* Хризантема и меч: Модели японской культуры. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/cultur/ benedict-chrysanthemum_and_sword=a.htm;

2. *Бондар О.І.* Лінгвокраїнознавство Японії: навч. підруч. / О.І. Бондар, І.П. Бондаренко. – К : видав. дім Дмитра Бураго, 2012. – 696 с. + іл.;

3. *Bettina L. Knapp*. Judith Gautier: une intellectuelle française libertaire (1845 – 1917) / Bettina L. Knapp ; [traduit de l'anglais et postfacé par Daniel Cohen]. – Paris : L'Harmattan, 2007. – p. 420;

4. *Григорьева Т.П.* Японская художественная традиция / Григорьева Т.П. – М : «Наука», 1979. – 206 с. – (Ин-т востоковедения Академии наук СССР);

5. *Gautier Judith*. Les musiques bizarres à l'Exposition de 1900 / Judith Gautier, transcrit par Benedictus. – Paris : société d'editions litéraires & artistiques, 1900. – p.33;

6. Fiche pédagogique: japonisme & littérature [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dominique.chipot.pagesperso-orange.fr/haikus/fiches/japon_artistique.pdf;

7. *Маркова В.* О переводе японской лирики. История и проблематика / Вера Маркова // Мастерство перевода. Сборник статей. – М : «Советский писатель», 1968. – № 6. – С. 267-282;

8. Японский театр / [гл. ред. Г. Чхартишвили]. – Санкт-Петербург: Северо-Запад, 2000. – 750с. – (золотой фонд японской литературы).

А.Бондарева,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ЯПОНСКАЯ ТЕМАТИКА В ПРОЗЕ И ДРАМАТУРГИИ ЮДИТ-ЛУИЗЫ ГОТЬЕ

В Европе во второй половине XIX в. возникает значительный интерес к культуре и литературе Японии, нашедший свое воплощение во многих произведениях европейских писателей. В статье рассматривается японская тематика в прозаических и драматических произведениях известной французской писательницы-ориенталистки второй половины XIX века Юдит-Луизы Готье. Проводится анализ японской художественной традиции в контексте западной литературы, также вклад Юдит Готье во французскую литературу.

Ключевые слова: *проза, драма, японская тематика, французская литература, Юдит Готье*.

A.Bondareva,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

JAPANESE SUBJECT IN PROSE AND DRAMATIC WORKS OF JUDITH LOUISE GAUTIER

Passion for Far East in Europe during the second half of XIX century contributes to the study of culture and literature of Japan. In the article a Japanese subject in prose and dramatic works of the famous French writer and orientalist Judith Louise Gauthier is investigated. Analyze the Japanese artistic tradition in the context of Western literature and the contribution of Judith Gautier in French literature.

Key words**:** *prose, drama, Japanese subject, French literature, Judith Gautier.*